

15. Protecting Scotland, renewing Scotland: The Government's Programme for Scotland 2020-2021. *Scottish Government*. 2020. URL: <https://www.gov.scot/publications/protecting-scotland-renewing-scotland-governments-programme-scotland-2020-2021/7>

16. Scotland's Economic Strategy. *Scottish Government*. URL: <https://www.gov.scot/publications/scotlands-economic-strategy/>

*Л.М. Ніколенко,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри господарсько-правових
дисциплін та економічної безпеки,
Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Маріуполь
<https://orcid.org/0000-0002-3437-6968>*

ОЦІНОЧНІ ПОНЯТТЯ: ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ У ГОСПОДАРЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ

Конституція України гарантує право кожного на судовий захист, але в умовах коли не ясний або не зрозумілий закон, який регулює порядок захисту, то суд не в змозі забезпечити якісний захист його порушених, невизнаних або оспорюваних прав і законних інтересів. Поряд з чітко визначеними у законодавстві поняттями (наприклад, «план розміщення акцій» визначений у п. 21 ст. 1 Закону України «Про приватизацію державного і комунального майна»; «спрощена закупівля» – п. 28 ст. 1 Закону України «Про публічні закупівлі»; «природна монополія» – п. 1 ст. 1 Закону України «Про природні монополії») використовуються оціночні поняття (наприклад, «винятковий випадок», що міститься у ст.ст. 140, 175, 177, 202, 216, 233, 269 ГПК України; «завчасно» – ст.ст. 66, 120, 166, 167, 168 ГПК України; «невідкладно» – ст.ст. 9, 31, 39, 85, 99, 100, 143, 145, 223, 323 ГПК України), які впливають на якість застосування норм господарського та господарського процесуального законодавства і досягнення мети господарського судочинства, а саме ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, держави.

Дослідження питань, пов'язаних із застосуванням оціночних понять здійснюється в різних галузях права. Заслужують на увагу напрацювання таких вчених як М.І. Бару, В.В. Ігнатенко, О.В. Каплина, Т.В. Кашаніна, Т.О. Коломоєць, О.І. Костенко, Л.В. Красицька, Ю.П. Пацурківський, Б.А. Протченко, Г.М. Резнік, С.М. Черноус та інші вчені, які досліджували оціночні поняття у загальній філософії, трудовому, цивільному, кримінальному і адміністративному праві, а також у кримінальному і адміністративному процесах, але належного висвітлення ця проблема не знайшла в господарському та господарському процесуальному праві, хоча

питання стоїть досить гостро особливо в умовах продовження реформування судовою та прагнення оновлення цивільного та господарського законодавства.

У загальній теорії права терміном «оціночні поняття» називають відносно визначені поняття, зміст яких виявляється тільки з урахуванням конкретних ситуацій, обставин справи, що розглядається [1, с. 6].

А.С. Макаренко говорив, що закріплення законом оціночних понять – своєрідний спосіб вираження волі законодавця, які виступають важелем, за допомогою якого у результаті реалізації суддями права на розсуд досягається певна стабільність й упорядкованість, а також баланс у суспільних відносинах [2, с. 64].

М. Бару визначав такі особливості оціночного поняття: 1) не конкретизоване законодавцем; 2) уточнюється і конкретизується в процесі правозастосування; 3) дають правозастосовному органу можливість вільного розсуду, вільної оцінки фактів [3, с. 104].

Існування оціночних понять у господарському процесуальному законодавстві з одного боку дозволяє при їх використанні враховувати конкретні обставини господарської справи, тобто робить більш гнучким законодавчі норми, а з другого, виникають труднощі в процесі їх тлумачення, що пояснюється суб'єктивізмом при їх застосуванні. Крім того, впровадження оціночних понять спрямовано на зменшення формалізму в законодавстві та сприяє законодавчій економії в тексті нормативного акту.

Оціночні поняття містять в собі абстрактні явища, сутність яких або їх ознаки іноді неможливо або не доречно визначати у законодавстві. Тобто, оціночні поняття – це певний орієнтир поведінки, визначений досить широко, тому реалізація правових норм із оціночними поняттями неможлива без використання правозастосовного розсуду. Розсуд у таких випадках є об'єктивною необхідністю й обумовлюється самим формулюванням, яке міститься в правовій нормі [4, с. 81-82]. Слід підкреслити, що розсуд здійснюється в межах законодавства спираючись на власний професіоналізм, культуру та досвід.

В процесі розсуду суб'єкт з'ясовує обсяг і зміст оціночних понять, тобто він не створює їх у своєї уяві, а пізнає як факт реальної дійсності, уточнює ознаки, що утворюють ці поняття. Причому таке пізнання здійснюється шляхом з'ясування властивостей конкретного факту, зіставлення і оцінки (порівняння) його основних рис з ознаками, що утворюють зміст оціночного поняття. З урахуванням же вельми широкого обсягу цих понять і, як наслідок, нечіткості, невизначеності їх змісту подібного роду оціночна діяльність завжди виступає і як правоконкретизуюча діяльність [5, с. 11-23, 30-46].

Межі інтерпретації оціночного поняття під час правозастосування можуть встановлюватися законом, причому як за допомогою прямих вказівок, так і основних засад законодавства, визначатися практикою правозастосування (зокрема договірною та судовою), а також містяться в

суспільній правосвідомості та в індивідуальній правосвідомості правозастосовника [6, с. 91].

Позитивним моментом оціночних понять є те, що вони дозволяють в умовах соціально-політичної обстановки врахувати конкретні обставини справи та створюють умови для індивідуального підходу до вирішення справи.

О.Т. Боннер зауважив, що відсутність надлишкової деталізації в правовому регулюванні є проявом важливих переваг правового регламенту, інакше довелось б збільшувати обсяг нормативно-правових актів, включаючи туди як явно очевидні положення, так і малопоширені випадки. Норми права загального характеру часто зручніше застосовувати в конкретній ситуації. Наявність такого роду правил дає змогу кваліфікованому правозастосовнику реалізувати норму відповідно до її сенсу і призначення, а також з урахуванням обставин справи [7, с. 159].

Здається, що головними обставинами, що визначають сутність і гносеологічну природу оціночних понять і, отже, їх необхідність і допустимість застосування у господарському судочинстві, є складність і невизначеність фактів реальної дійсності, які оціночні поняття відображають. Існування оціночних понять обґрунтовується об'єктивною необхідністю і відмовитися від їх використання практично неможливо. У той же час, можливо, слід розробити техніко-юридичні прийоми їх визначення у господарському та господарському процесуальному законодавстві з метою забезпечення більш точного тлумачення та застосування норм, які містять такі поняття, на підставі принципів верховенства права та законності. Деякі вчені пропонують Верховному Суду надати рекомендації щодо тлумачення та застосування оціночних понять [8]. Конкретизація оціночних понять і її аргументація в правозастосовних актах сприятиме правильному застосуванню закону, дотриманню принципів господарського судочинства.

Оціночні поняття виконують регуляторну функцію за допомогою якої регулюються відносини учасників господарських відносин; пізнавальну функцію – спрямовану на визначення змісту та смислового сенсу оціночного поняття; прогностичну функцію – можливість передбачення розвитку правового спору у визначених економічних та соціальних умовах; функцію правової економії – спрямовану на економію правових засобів для вираження точної правової норми та встановлення у законодавстві конкретних варіантів різних обставин. Використання у законодавстві великої кількості оціночних понять надає можливість розвитку дискреційних повноважень, свідчить про якість правової системи, високий рівень правосвідомості та реальне існування правової держави.

У той же час, реалізація дискреційних повноважень повинна здійснюватися в межах законності та справедливості при дотриманні умов доцільності, розумності та мотивованості дій господарського суду в процесі розгляду кожної конкретної справи.

Застосування оціночних понять у господарському судочинстві забезпечує еволюцію законодавчих норм у відповідності динаміці суспільних відносин, надає можливість використання індивідуального підходу до розгляду справи, сприяє універсальності і гнучкості правових норм, економності при їх формулюванні, балансує та узгоджує зміст правових і моральних норм. Незважаючи на складнощі, які виникають при їх тлумаченні та використанні у правозастосовній діяльності, без оціночних понять неможливий розвиток законодавства та судочинства. Само тлумачення оціночних понять у господарському судочинстві має свою специфіку, а саме: не можуть всі учасники процесу мати однакове розуміння змісту оціночних понять, тому як слідство, абсолютна уніфікація не може бути застосована у господарському судочинстві. Але уніфікатором можуть бути принципи, які використовуються у господарському судочинстві. Тобто, оціночні поняття повинні тлумачитися на підставі принципів господарського судочинства, у логічній єдності та концептуальному зв'язку з регулятивним змістом норми, яка містить таке поняття.

На підставі здійсненого дослідження можна визначити, що господарське процесуальне законодавство містить як чітко визначені правові поняття, так й оціночні поняття, існування яких пояснюється специфікою сфери правового регулювання.

Оціночне поняття можна охарактеризувати як не визнане законом загальне поняття, що тлумачиться визначеними суб'єктами у господарському судочинстві самостійно на підставі професійної правосвідомості, дослідження та оцінки фактів або доказів, яке формує застосування такої норми господарського процесуального закону. Саме суддя грає вирішальну роль, використовуючи свою професійну правосвідомість, здібності тлумачення при застосуванні оціночних понять, що сприяє розширенню його дискреційних повноважень при постановленні судових рішень. Найважливішою передумовою для забезпечення стабільного і ефективного розвитку господарського судочинства є формування єдиної теоретичної концепції оціночних понять господарського процесуального права, що буде базуватися на визнаних принципах та європейських стандартах.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Кашанина Т.В. Оценочные понятия в советском праве: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. Свердловск, 1974. 18 с.
2. Макаренко А.С. Суддівський розсуд при призначенні покарання в Україні: монографія. Одеса, 2013. 269 с.
3. Бару М.И. Оценочные понятия в трудовом законодательстве. *Советское государство и право*. 1970. № 7. С. 104-108.
4. Пацурківський Ю.П. Розсуд як спосіб застосування оціночних понять у цивільному праві. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2012. Вип. 628. Правознавство. С. 80-86.

5. Шмелева Г.Г. Конкретизация юридических норм в правовом регулировании. Львов: Вища шк., 1988. 106 с.

6. Музика Т.О. Оціночні поняття в цивільному праві: ознаки та практика застосування. *Журнал східноєвропейського права*. 2020. № 82. С. 85-93.

7. Боннер А.Т. Избранные труды по гражданскому процессу. СПб.: Издательский дом СПб. госуд. ун-та, 2005. 992 с.

8. Панов М.І. Оціночні поняття: методологічні аспекти дослідження та застосування у кримінальному праві. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2016. № 2 (7). С. 1-27.

В.Г. Олюха,
*доктор юридичних наук, доцент,
провідний науковий співробітник,
Державна установа «Інститут економіко-правових
досліджень імені В.К. Макутова НАН України», м. Київ
<https://orcid.org/0000-0002-3339-1154>*

ЗВІЛЬНЕННЯ ПОСАДОВИХ ОСІБ ГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРИСТВ У ЗВ'ЯЗКУ З ПРИПИНЕННЯМ ЇХ ПОВНОВАЖЕНЬ

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту прав інвесторів» від 13.05.2014 № 1255-VII [1] ч. 1 ст. 41 Кодексу законів про працю України (далі КЗпП України) доповнено п. 5, відповідно до якого додатковою підставою розірвання трудового договору з ініціативи власника або уповноваженого ним органу з окремими категоріями працівників за певних умов є припинення повноважень посадових осіб. Ця правова новела значною мірою спрощує процедуру звільнення працівника, проте гарантія у вигляді чіткого переліку таких осіб або бодай наведення ознак за якими можна окреслити їх коло у цій нормі відсутні. Тому у разі буквального тлумачення – будь-якого працівника, що займає керівну посаду можна звільнити у спрощеному порядку, що бачиться доволі спірним з огляду навіть на принципи трудового права. Практика застосування цієї норми породила питання про коло осіб, до яких є можливим її застосування (до посадових осіб корпорацій чи також і до керівництва юридичних осіб публічного права). З огляду на наведене тема даного дослідження є актуальною.

Чинне законодавство використовує поняття не тільки посадова, але і службова особа. Аналіз норм Конституції України дає підстави для висновку про те, що у ній розмежовується поняття «посадова» і «службова» особа. Так, за ст. 40 Конституції України громадяни мають право звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів. Стаття 55 Конституції України встановлює, що кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи